

Een bloemlezing uit de Volksverhalenbank

Theo Meder

Toen ik eind 1994 werd aangesteld bij het Meertens Instituut, was één van mijn opdrachten het opzetten van een Nederlandse Volksverhalenbank, een databank met verhalen in de computer. Doel van deze bank was het digitaal ontsluiten van de verhaalcollecties die zich op het Meertens Instituut bevinden. Ook verhalen die heden ten dage worden opgetekend, dienen in de Volksverhalenbank te worden opgenomen. De bank bevat niet alleen de vertelde verhalen, maar ook informatie over de vertellers, de taal of het dialect, en de plaats en het tijdstip van vertellen. Verhalen kunnen in de bank ook op trefwoord en naam worden gezocht, zoals verhalen over de weerwolf of bescherm-engelen of Assepoester.

De Volksverhalenbank bevat meer dan 10.000 verhalen: niet alleen traditionele sprookjes en sagen, maar ook moderne moppen, sterke verhalen (zogenaamde 'Broodje Aap-verhalen'), familiegeschiedenissen en persoonlijke vertellingen. Van zulke verzamelingen komt vaak maar weinig weer naar buiten, en daarom besloot ik een bloemlezing uit de Verhalenbank te maken, zodat lezers een indruk krijgen van het brede panorama van de mondelinge verhaalcultuur in heden en verleden.

Ik vond de uitgeverij Bert Bakker bereid om de bundel uit te geven. De titel van het boek luidt *De magische vlucht. Nederlandse volksverhalen uit de collectie van het Meertens Instituut*. Het opmerkelijke aan het boek is, dat het geen sprookjesboek is, of een sagenbundel, of een moppenboekje, maar van alles wat. Alle genres die we prominent in de mondelinge overlevering aantreffen, komen aan bod.

De lezer wordt niet alleen langs de verschillende genres gevoerd, maar ook door de tijd heen. De oudste verhalen stammen uit het eind van de 19e eeuw, de nieuwste uit het eind van de 20e eeuw. In de tussenliggende honderd jaar is er natuurlijk het één en ander veranderd. Waren rond 1900 de sagen en sprookjes mateloos populair, rond 2000 bloeien in de mondelinge traditie vooral de mop en het sterke verhaal.

Ook de manier van vastleggen van verhalen is aanmerkelijk veranderd. De oudste optekeningen van volksverhalen stammen uit de collecties van G.J. Boekenoogen en C. Bakker (ca. 1900). Boekenoogen kreeg destijds na oproepen in kranten en tijdschriften veel volksverhalen per post toege-

stuurd. In die brieven hadden mensen vaak de verhalen opgetekend die zij zich nog van vroeger herinnerden. Bakker was een arts in Broek in Waterland, die ook voor Boekenooogen verzamelde. Deze arts tekende de verhalen evenwel op uit de mond van zijn patiënten – voornamelijk boeren, knechten en vissers. Bakker kan daarom onze eerste echte veldwerker genoemd worden.

Lange tijd hield het verzamelen van verhalen in dat men zegslieden ging bezoeken en hen liet vertellen. De verzamelaars maakten aantekeningen en werkten thuis de gehoorde verhalen op papier uit. Zo ging het ook nog in de jaren '60 en '70 van de 20e eeuw, toen onder meer A.A. Jaarsma in opdracht van het Meertens Instituut verhalen verzamelde, en wel in de Friese Wouden. Op het instituut werden terzelfdertijd de eerste bandrecorders aangeschaft; vanaf dat moment werden de verhalen van vertellers soms op de band opgenomen.

De opname-apparatuur is na verloop van tijd steeds compacter en geavanceerder geworden, en tegenwoordig zijn we in staat om met heel kleine apparaatjes goede opnames te maken. Het voordeel van zulke apparaatjes is, dat de vertellers ze na verloop van tijd vergeten en steeds vrijer en natuurlijker gaan vertellen. Soms worden er video-opnames gemaakt, maar zo'n camera heeft weer het nadeel dat vertellers zich er – net als bij het werken met grote bandrecorders en forse microfoons – bewust van blijven dat ze worden opgenomen.

A.A. Jaarsma (r) en verhalenverteller Wierd Visser (l), ca. 1965

Naast verhalen in correspondentie, optekeningen door verzamelaars uit de mond van vertellers en bandopnames, is er nog een andere bron waaruit ik heb kunnen putten voor de Volksverhalenbank en de bloemlezing, namelijk de Volkskundevragenlijst. Door de jaren heen is correspondenten gevraagd naar informatie en verhalen over bijvoorbeeld kabouters, watergeesten en ratten. In 1991 is er een vragenlijst uitgegaan waarin expliciet gevraagd is naar sterke verhalen. In 1995 hebben we geïnformeerd naar allerlei soorten volksverhalen, vertelsituaties en vertellers.¹ In de vragenlijst van 2000 zal naar een tamelijk modern fenomeen gevraagd worden, waarover ook de nodige verhalen de ronde doen: de (al dan niet mysterieuze) graancirkels.

Vooral de vragenlijst uit 1991 heeft een mooie oogst aan (al of niet waargebeurde) sterke verhalen opgeleverd. Als illustratie wil ik hier drie verhalen afdrukken, die correspondenten hebben ingestuurd.

Het eerste verhaaltje is ingezonden door een respondente uit Emmen. Ze heeft het verhaal destijds in het Drents opgetekend – ik heb het voor de bloemlezing vertaald in het Nederlands, en voorzien van een titel. Het vertelde zou haar schoonvader zelf zijn overkomen:

Vissen in de mist

Op een mistige morgen ging ik uit vissen. De mist was zo dik dat ik de fiets er rechtop tegenaan zetten kon. Ik gooide de hengel uit, maar kon natuurlijk geen dobber zien. Ik voelde dat ik beet had, haalde de hengel op en wat denken jullie? De pier zat zo plat als een dubbeltje om de haak. Ik begreep er niks van. Een tijdje later, toen de mist een beetje optrok, werd het mij duidelijk. Ik zat niet aan 't kanaal te vissen, maar aan 't fietspad en een fiets had mij de pier platgereden.

Overigens vond ik die laatste Drentse zinsconstructie “een fiets had mij de pier platgereden” te mooi om in het standaard Nederlands om te zetten.

Het tweede verhaal is in zeker opzicht ook een sterk verhaal, maar vooral ook een religieus getuigenisverhaal. Het werd ons toegestuurd door iemand uit Gouda.

Beschermengel

Het waren godsdienstige mensen en zij hadden in hun omgeving weinig opbouwende verkondiging. Nu hadden zij een vriend in Zwitserland, die nodigde hen uit voor een conferentie.

Met groot verlangen gingen zij op pad. Zaterdagavond werden ze verwacht. Maar circa 25 kilometer voor Karlsruhe hoorden ze een rare tik in de achterwielen. Op de vluchtstrook bleek dat het achterwiel en as zeer warm waren. Wel, voorzichtig doorgereden naar de eerste afslag van de snelweg, naar een garage. Het was vrijdagavond en de garage was juist aan het sluiten. Morgen waren ze de eerste. Toen bleek dat het achterlager stuk was (het was een grote Ford) en zij hadden geen vervangend lager. Wel konden zij dat krijgen in Karlsruhe. En aangezien het laatste stukje ook goed was gegaan, werd het advies gegeven niet te hard te rijden, dan ging het mogelijk wel. Zij weer op weg, maar ook daar alles gesloten. Volgende raad: ga naar Stuttgart, daar zijn ze altijd open. Met veel bidden en hopen dus weer op weg. Zou hun verlangen dan toch beschaamd worden?

Ook die garage gaf geen hulp. Wat nu? Na een opnieuw ernstig gebed gingen ze toch maar weer trachten verder te gaan. Wel over de binnenwegen. Dat duurde langer, maar hun viel op dat het tikken niet meer erger werd, ja zelfs iets minder, of was dat verbeelding? Neen hoor, ze kregen opnieuw moed. Wel moesten ze naar Beathenberg bellen, want zij mochten daar niet laat aankomen. Na veel praten was het geregeld. De zondagmorgen mocht het dan dit keer wel.

Ze overnachtten onderweg en kwamen zondagmorgen aan op de tijd dat de mensen de zaal in gingen; zo in reiskleding zijn ze ook gegaan. Erg dankbaar, God had hun wensen en gebeden verhoord.

Maandag was wel hun eerste rit naar de garage, zij wilden opnieuw een deskundig oordeel over de mogelijkheden van de auto.

Na enkele uren konden ze de auto wel ophalen. En wat bleek?

De garagehouder zei: "Ik heb alles nagezien, schoongemaakt en gewassen, maar ik kan geen krasje op het lager vinden."

Ze betaalden alleen de werkuren. Voor hun stond het vast! De Here God had hun verlangen gezien en de auto gemaakt. Was er ondanks alles toch een beschermengel bij hun aanwezig?

Het derde en laatste verhaal kregen we toegezonden door een informant uit Zwolle.

Haan

Toen ik in de zestiger jaren enige tijd werkzaam was als administrateur van de Nederlands Hervormde-gemeente te Deventer deed over één der plaatselijke predikanten het volgende verhaal de ronde.

Toen de dominee in de wijk was komen wonen, hadden de buren al snel in de gaten, dat hij niet alleen in zijn beginjaren een plattelands-gemeente had gediend. Nee, hij moest zelfs wel van boerenafkomst zijn. Want midden in de lange pastorie-tuin werden enkele hoge struiken geplaatst en daarachter kwam een moestuin. Daarin stonden naast enkele rabarberplanten met hun grote bladeren ook bonestokken voor de snijbonen en verder boerenkool en spruitkoolplanten.

Maar dat was nog niet alles... Op een morgen werd de buurman wakker van iets wat hij totaal niet verwacht had, maar wat er wel degelijk was. Hij stootte zijn vrouw wakker en zij bevestigde met een slaperig hoofd zijn vermoeden... Er kraaide een haan!

Het was amper half zes en dan zo wakker te worden gemaakt.

“Wie doet nou zo iets?” vroeg de buurvrouw terwijl zij het gordijn iets opzij schoof om, tegen de eerste priemende zonnestralen in, in de achtertuinen de nachtbraker te ontdekken.

“Kom es kijken,” klonk het meer gebiedend dan verzoekend.

“Ja, wie zou dat nou doen?” was buurmans korzelige antwoord en hij trok het kussen over zijn hoofd met de gesmoorde kreet: “Gdijijijijn diiii!”

Binnen een paar dagen was bij de winkelwagen van de melkman en ook op andere plaatsen het hanegekraai-met-zijn-gevolgen het gesprek van de dag.

Moest dan nou zo in deze toch nette straat?

Die dominee moest toch wel handig zijn. Ze hadden hem wel een middag lang horen timmeren. En buurtkinderen wisten te vertellen, dat dominee achter in de schuur een nachthokje had gemaakt, dat via een gat in de wand in verbinding stond met een kleine kippenren in de tuin.

In enkele weken was het ongenoegen over het vroege ontwaken zo toegenomen, dat uit de buurtbewoners een vrijwilliger werd aangewezen om aan de dominee te vragen zijn kippen-hobby in te ruilen voor een minder luidruchtige vrijetijdsbesteding. Edoch, de rustbepleiter keerde onverrichterzake bij de slapelozen terug. De herder bleef niet alleen bij zijn schapen maar ook bij zijn kippen. Tot overmaat van ramp had de wakkere zieleherder verklaard, dat hij er zelf geen last van had, er zelfs gewoon doorheen sliep.

Men besloot naar rigoreuzere middelen te grijpen.

Kraaide de gevederde nachtwacht steeds om half zes?

En wekte hij dan niet zijn eigen baas?

Een aantal dagen achtereen rinkelde 's morgens om vijf uur de telefoon bij de stichtelijke pluimveehouder. En steeds klonk er die éne vraag: "Dominee, gaat over een half uur misschien uw haan weer kraaien?"

De telefoon-aktie had succes. Een week later was de ochtendrust hersteld. Haan, kippen en kippenren waren op een dag uit de pastorie-tuin verdwenen. De predikant was – voor hem niet ongebruikelijk – op de knieën. De buurt haalde verlicht adem. Maar deze haan had nog wel een staartje...

Want een week lang schrokken in zo'n zeven woningen rondom de pastorie 's morgens om half zes de bewoners wakker. Een opgewekte stem verkondigde door de telefoon steeds dezelfde blijde boodschap: "De haan is weg; U kunt verder rustig blijven slapen."

Aan dit soort verhalen bestaat aan het Meertens Instituut nog steeds grote behoefte. Ook als er geen vragenlijsten over worden uitgezonden, zijn uw verhalen altijd van harte welkom – of dat nu op cassetteband, op papier, op diskette, of per e-mail is. Want mede dankzij uw inspanningen zijn we in staat om de continuïteit in de collectievorming van volksverhalen te handhaven.

---

¹ Over de vragenlijst zijn de volgende publicaties verschenen: T. Meder & E. Venbrux: 'Van bescherm-engel tot beton-meubel. Over bekendheid en geografische spreiding van enkele 'hedendaagse sagen' in Nederland en Vlaanderen', in: *Volkskunde* 100 (1999) 1, p. 73-95; en T. Meder: 'Het vertellen van verhalen aan kinderen. Enkele resultaten uit de Volkskundevragenlijst van 1995', in: J. Hellsloot, T. Meder & C. Wijers (red.): *De discipline van het dagelijks leven* Nijmegen [enz.] 2000, p. 292-314 (themanummer *Volkskundig Bulletin* 25 (1999) 2/3).